

A black and white photograph of a man in a dark suit and top hat, standing on a small patch of ground. He is holding a large white sign with the text 'HEEM-NIEUWS' written on it in bold, black, sans-serif capital letters.

**HEEM-
NIEUWS**

Heemkundekring Bergeijk

A detailed historical map of the Bergeijk region, showing streets, buildings, and a prominent canal. The map is in a historical style with various place names and geographical features. The canal, 'de Keersopper', is highlighted with a thick, dark line.

de Keersopper

nr 14

DE KEERSOPPER

NR 14 okt 2009

HEEMKUNDEKRING BERGEIJK

Hallo, heemkundevrienden,

In deze Keersopper het tweede deel van verhaal radiotoestel in WO II. Ook een artikel: “De oudste foto’s van groot Bergeijk”. Aan het fotoboek “Op zoek naar vruuger” wordt hard gewerkt door onze werkgroep. Zij zijn blij dat in het Heemhuis aan de Dr.Rauppstraat de computerruimte heringericht is. Voor foto en videoactiviteiten en voor de werkgroep genealogie al lang een wens. In samenwerking met de **Stichting Ouderen & Informatietechnologie**, die sinds 25 september als burens ook in het gebouw van de muziekschool zitten, is er een internetaansluiting en die verbeterde computerfaciliteit.

Bergeijk heeft een toeristisch informatiecentrum Het Teutenhuis (zie pag 20), waarin VVV en museum Eicha gevestigd zijn. De Heemkundekring Bergeijk is daar hun Teutenkamer aan het inrichten. Een kamer waar video’s getoond worden: “Teuten, wat zijn dat.” en “Wat heeft men in Bergeijk nog van de Teuten”. En verdere informatie etc. over Bergeijkse koper- haar- en textielteuten.

Materiaal over deze teuten (voor koperteut- en haarteut- vitrines) is zeer welkom. Dus mocht er nog iemand ...een telefoontje of mail naar ondergetekende (0497-571719) ...graag !

De leden ontvangen in oktober een nieuwsbrief met info over dit soort zaken ; over een uitstapje; over een tentoonstelling (doopjurkjes) e.d

Wim van Dooremolen, voorzitter

Redactieleden:

Wil van Ham

e-mail wilvanham@wemail.nl

Wim van Dooremolen

e-mail doorem@planet.nl

Ad Tilborghs

Gerard de Brouwer

Martien Veekens

Het Radiotoestel in WO II in Bergeijk en Westerhoven (2)

(door Gidi Verheijen)

Al enkele jaren voor het begin van de Tweede Wereldoorlog begon het Nazi-regime in Duitsland met de vervolging van de Joden en vooral vanaf begin 1941 begonnen de pesterijen van de Joden ook in ons land. Ze moesten zich aanmelden en in april 1941 werden ze gedwongen hun radiotoestel in te leveren. Later dat jaar werd hun bewegingsvrijheid beperkt, moesten ze een "Jodenster" dragen en mochten ze zich niet ophouden in parken, op markten en stranden, in bibliotheken en andere plaatsen. Uiteindelijk werden de Joden uit ons land verdreven, met de bekende gevolgen.

In totaal hebben de Joden ongeveer 20.000 radiotoestellen ingeleverd, waarvan de helft in Amsterdam. De in beslag genomen radio's werden naar enkele centrale plaatsen afgevoerd en door de bezetter in bezit genomen.

Eind 1941, toen de Duitsers hun opmars maakten in Rusland, was er behoefte aan radiotoestellen voor de Duitse soldaten aan het Oostfront. Goebbels, de Duitse minister van Volksopvoeding en Propaganda, wilde dat deze soldaten in de pauzes tussen de gevechten konden luisteren naar de radio-uitzendingen uit het moederland. De Duitse industrie was echter zo sterk gericht op productie voor hun oorlogsmachine dat er onvoldoende capaciteit was voor het gewenste aantal toestellen. Enkele duizenden radio's werden daarom voor dit doel bij Philips in Eindhoven besteld, die deze bestelling ook uitvoerde, maar met de nodige vertragingstactieken. In de rest van de behoefte werd voorzien door in november 1941 de winkelvoorraden te vorderen bij radiohandelaren in ons land. Dit leverde ongeveer 10.000 toestellen op, die overigens wel keurig betaald werden.

Ook het inzetten van stoorzenders door de Duitse overheerser weerhield de Nederlanders er evenwel niet van naar de verboden zenders te luisteren. Handige knutselaars maakten filters die de storing weg filterden of gebruikten draaibare antennes die dwars geplaatst werden op de richting van de stoorzender.

Lange tijd was er onenigheid tussen de Duitse militaire leiding enerzijds en de politieke leiding anderzijds over de te nemen maatregelen tegen de overtreding van het luisterverbod.

In mei 1943, kort na de algemene stakingen in ons land als protest tegen de plannen van de Duitsers om alle Nederlandse militairen in krijgsgevangenschap te voeren, kwamen de Duitse partijen echter op een lijn en werd be-

paald dat alle Nederlanders hun radiotoestel moesten inleveren. Een uitzondering werd gemaakt voor Rijksduitsers en leden van de NSB, terwijl ook politieposten en luchtbeschermingsleiders toestellen in bezit mochten houden.

Zelbouwradio 1943

In totaal werden ruim 800.000 radio's ingeleverd. Om dat aantal te bereiken was overigens wel een tweede inleveringsronde nodig in oktober 1943. Onder zware bedreiging met forse straffen leverden toen nog veel inwoners van ons land hun kostbare radio in. Enkele honderdduizenden namen toch het risico en verborgen hun

toestel. Velen kochten bij de radiohandelaren een oud of defect toestel en leverden dat in. Anderen met een technische knobbel knutselden van onderdelen en restanten zelf iets in elkaar en leverden dat dan in. Met de niet ingeleverde radiotoestellen werd stiekem toch nog naar de verboden zenders geluisterd. Ook werden met beperkte middelen zogenaamde kristalontvangers gemaakt waarmee naar sterke zenders geluisterd kon worden. Een groot deel van de ingeleverde toestellen werd, via enkele grote centrale verzamelplaatsen, naar Duitsland afgevoerd en een kleiner deel naar Duitse bestemmingen in ons land (Duitse scholen, pensions en legeronderdelen). De helft bleek uiteindelijk onbruikbaar of werd door oorlogshandelingen beschadigd of vernield. Ongeveer 100.000 toestellen kwamen na de bevrijding weer bij de eigenaren terug. Anders dan in de rest van Nederland, kregen vrijwel alle bewoners van het zuidoostelijk deel van N-Brabant hun toestel na de bevrijding terug. Het plan was deze toestellen in 1943/1944 in een centrale plaats in de omgeving van Eindhoven op te slaan en vandaar naar andere bestemmingen af te voeren. Om niet gehele duidelijke redenen werd zo'n opslagplaats echter niet of niet tijdig gevonden en bleven de toestellen opgeslagen in de gemeentelijke verzamelplaatsen.

Tot verrassing van de auteur bleek in veel (gemeente)archieven nog veel informatie aanwezig te zijn over met name de verplichte inlevering van radiotoestellen in 1943. Soms zijn in die archieven zelfs nog de originele registers aanwezig waarin nauwkeurig is vastgelegd welk toestel door wie is ingeleverd.

Helaas ontbreken bij (toenmalige) gemeenten in de omgeving van Bergeijk en Westerhoven de dossiers over dit onderwerp. Dit geldt bijvoorbeeld voor Valkenswaard, Riethoven, Luyksgestel, Eersel, Reusel, Leende, Heeze, Veldhoven en Waalre. De betreffende stukken kunnen verloren zijn geraakt als gevolg van oorlogshandelingen maar ook door moedwillige vernietiging of de behoefte om ruimte te scheppen in de steeds maar uitdijende archieven. Gelukkig zijn van de toenmalige gemeenten Bergeijk en Westerhoven wel veel documenten bewaard gebleven. Deze omstandigheid maakt het mogelijk een beeld te schetsen van de gebeurtenissen in deze gemeenten.

Op 22 mei 1943 maakt ook de burgemeester van Westerhoven aan de inwoners bekend dat zij hun radiotoestel moeten inleveren en wel op woensdag 2 juni in "het lokaal van de Luchtwacht" (vermoedelijk het lokaal waar de luchtbeschermingsdienst was ondergebracht). 's Morgens was het inleveringsbureau geopend voor inwoners waarvan de namen begonnen met de letters A t/m M en 's middags voor de letters N t/m Z.

De bemanning van het inleveringsbureau was vergelijkbaar met die in Bergeijk en ook de procedure met de inleveringsformulieren en kartonnen kaartjes week niet af.

De 839 inwoners leverden aanvankelijk 54 toestellen in. Bij een na-inlevering op 21 juni kwamen daar nog 4 toestellen bij. Van de "herkansing" in oktober maakte niemand gebruik.

58 ingeleverde toestellen correspondeerden met 6,9 toestellen per 100 inwoners en dat was iets minder dan het gemiddelde van N-Brabant (7,3 per 100 inwoners).

Drie radio-ontvangsttoestellen bleven vrijgesteld van inlevering. Het betrof toestellen die in gebruik waren bij de plaatselijke luchtbeschermingsleider en de politie-instanties van de gemeente (op de adressen Braambosch 11, Hoeverstraat 56 en Mgr. Biermansplein 96).

Radiohandelaar Piet Schellens, uurwerkmaker van beroep, woonde destijds op Loveren 22. Op 9 juni 's morgens om 9 uur kwam opperwachtmeester A. Veraart onaangekondigd bij hem aan de deur en nam het verkoopregister in beslag, waarin de verkopen van de jaren 1938 tot en met 1941 ingeschreven stonden.

Het hoofd van het PTT Telefoondistrict Eindhoven schreef behalve aan de gemeente Bergeijk ook aan de gemeente Westerhoven dat het de bedoeling was alle ingeleverde radiotoestellen in zijn district in enkele magazijnen op

te slaan en vroeg of de gemeente daarvoor geschikte gebouwen of opslagruimten beschikbaar zou kunnen stellen. Net als zijn collega van Bergeijk liet de burgemeester van Westerhoven weten niet over geschikte ruimten te beschikken.

Aankankelijk waren de ingeleverde radiotoestellen opgeslagen in een niet nader omschreven lokaal in de gemeente, maar in verband met de vochtigheid in dat lokaal moesten alle radiotoestellen naar een andere opslagplaats worden overgebracht. Die opslagplaats werd op 20 september 1943 gevonden in het naburige Riethoven in de "Oude Bewaarschool", Dorp 114. De rekening voor het transport van de toestellen van Westerhoven naar Riethoven vermeldde een bedrag van f 5,--.

De kosten van de radiotechnicus (incl. hulpkracht) voor 11 uur werk in het inleveringsbureau bedroegen f 27,50. Het is aannemelijk dat de lokale radiohandelaar ingezet werd als radiotechnicus, maar gegevens daarover ontbreken. Om de radiotoestellen bij inlevering op hun werking te kunnen testen moest de radiotechnicus een antenne en aardleiding aanleggen. Daarvoor werd een bedrag van f 5,-- in rekening gebracht.

Net als in Bergeijk bleven de ingeleverde radiotoestellen gedurende de rest van de oorlog verder onaangeroerd in de opslagplaats in Riethoven liggen. Maar ook hier was de opslagplaats niet veilig voor terugtrekkende troepen van de Duitse Wehrmacht. In de nacht van 6 op 7 september werden 24 van de 58 ingeleverde toestellen door de Duitsers meegenomen. Na de bevrijding, kort daarop, kregen 34 eigenaren hun toestel terug.

Ook in Westerhoven was het merendeel van de ingeleverde toestellen van het merk Philips (bijna 50%). Hier was echter niet een bepaald model echt favoriet. Opvallend was hier wel het hoge percentage Telefunken toestellen (30%). Waarschijnlijk had de lokale radiohandelaar of een radiohandelaar in de nabije omgeving een Telefunken Servicestation.

Het aandeel zelfgebouwde toestellen (10,3%, echte zelfbouw of met het oog op de in levering snel "in elkaar geflanste" radio's) was weliswaar hoger dan in Bergeijk, maar toch nog duidelijk lager dan in de rest van de provincie (14.5%).

Het verhaal van de 28-jarige Johan Vierbergen, douanier tijdens W.O.II.

Het is 65 jaar geleden dat Bergeijk op 17 sept. 1944 bevrijd werd. Einde van de 2^e wereldoorlog. Oorlogen waar steeds vele slachtoffers vallen. In onze tijd zelfs via zelfmoordaanslagen, en wel zo veel dat het in de krant verworden is tot mededelingen ergens op een pagina buitenland.

En toch: Ieder slachtoffer heeft een familie en een verhaal, zoals het volgende.

Boven Bergeijk werd in de nacht van op 22 juni 1943 een Wellington bommenwerper door een Duitse jager neergeschoten. Het vliegtuig stortte nabij de Borkelsedijk neer, waar in 1994 het herinneringsmonumentje geplaatst is. Van de vijfkoppige bemanning overleefden een drietal de crash. Twee daarvan, Eric Lapham en Jigger Eames (navigator en piloot) kwamen na een nachtelijke tocht bij de familie Schoone terecht ¹ en vandaar bij Sjang Martens op de Maay. Met hulp van Sjang Martens en zijn verzetsgroep werd het vluchtplan uitgewerkt, waarbij Johan Vierbergen de Engelsen door België zou leiden. Per fiets werden ze door Jan Verhoeven en Wim Cruisberg de grens over gebracht, waarna Peer Martens, broer van Sjang, hen op de trein bij Neerpelt zette. De rest van de reis was Johan van Vierbergen uit Oudewater vluchteling én begeleider voor de Engelsen.

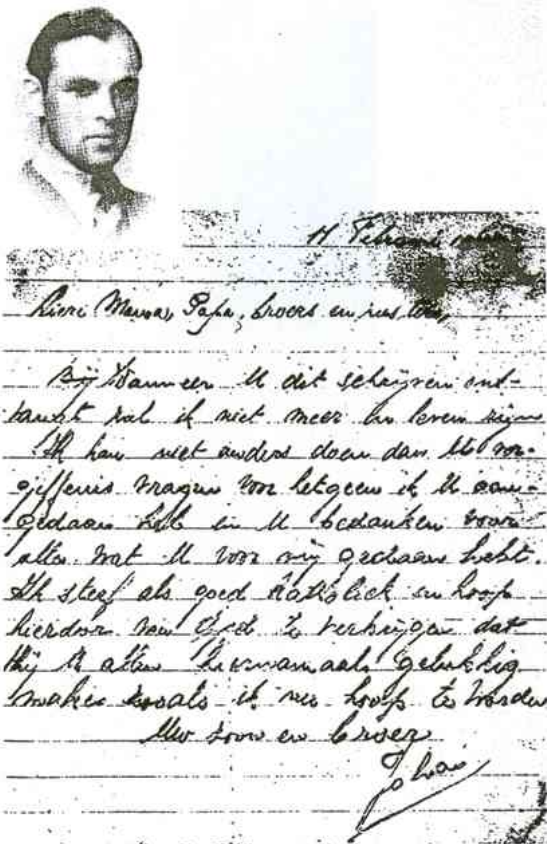

Het oorlogsmonumentje
aan de Borkelsedijk.

¹ Gegevens uit "Odyssey Crash 1943" door Eric Lapham

Bergeijk was een belangrijke schakel in de ondergrondse organisatie die neergehaalde piloten via Frankrijk en Spanje naar Engeland terug smokkelde. Ook Johan van Vierbergen werkte daaraan mee, maar bovendien had hij als ideaal om zelf eens die overtocht naar Engeland te ondernemen en daar zich dan aan te sluiten bij de Nederlandse Strijdkrachten.

Begin 1944 leek de kans schoon: samen met de twee Engelse piloten begon hij de gevaarlijke reis.

Afscheidsbrief van Johan Vierbergen.

Bij een tussenstation, Berlare, tussen Gent en Dendermonde gelegen, werden ze echter ontdekt en gegrepen toen ze in de vroege ochtend op weg waren naar de trein voor de doorreis naar Frankrijk.

Johan kwam in de gevangenis van Bruchsal terecht, waar hij op 11 februari 1944 na een kort proces werd doodgeschoten wegens "hulp aan de vijand". Over zijn laatste uren zijn twee ontroerende verslagen bewaard gebleven. Het ene is een brief die de tolk die bij het proces en de executie aanwezig was, aan zijn ouders heeft geschreven; het andere is een fragment uit het dagboek van de gevangenisalmoezenier.

Uit beide enkele gedeelten:

De tolk: *"De rechter las de afwijzing van het gratieverzoek en de bevestiging van het vonnis voor en wilde uw zoon ten afscheid de hand geven Hij weigerde echter met een trots gebaar. Hij kreeg nog even tijd voor een korte afscheidsbrief. Om acht uur werd hij geboeid. Rechtop liep hij naar de klaarstaande vrachtwagen. Op de executieplaats werd het vonnis nogmaals voorgelezen. Hij weigerde de blinddoek. Hij gaf de tolk en de priester de hand en kuste het crucifix."*²

De militair Wolfensteller, die als tolk opgeroepen was, schreef daarover³

"Het laatste sprak ik met uw zoon. Ik zei: "Gij zijt een dappere jonge man op wie uw familie en vaderland trots kunnen zijn." Dan gaf uw zoon mij het laatste de hand en zei: "U geef ik gaarne de hand, omdat u goed voor mij bent geweest. De officier vanmorgen, die voor mij de representant is van het onrecht, wilde en kon ik niet de hand geven. Ik dank u voor uw vriendelijke woorden."

De aalmoezenier:² *"Het executiepeloton van tien man trad aan en Johan werd aan een paal vastgebonden. Vlak voor het commando 'Vuur!' riep hij luid "Leve Nederland!" De schoten knalden en Johan zakte kreunend in elkaar. Er was kennelijk slecht gericht en op bevel van een militaire arts schoot een officier hem nog tweemaal door het hoofd. Onmiddellijk werd het lijk in een gereedstaande doodskist gelegd, maar niemand mocht de begrafenis bijwonen. "*

In de hal van het gemeentehuis van Bergeijk (het oude gedeelte) staat op de gedenksteen oorlogsslachtoffers de naam van Johan Vierbergen vermeld.

Jaap Bussing, Wim van Dooremolen

² "Oudewater tijdens de 2^e wereldoorlog", Theo Pollemans

³ Eyckelbergh 748, april 1989, Johan Biemans.

BERGEIJK MAG TROTS ZIJN OP ZIJN WAPEN - 1

Mocht Bergeijk nu een stad worden in 1468 of in 1469 ?

In 1670 verschijnt bij Drukkerij Jan Scheffers te 's-Hertogenbosch een boek geschreven door Jacob van Oudenhoven onder de titel:

“Een nieuwe ende vermeerderde Beschrijvinge van de Meyerye van 's Hertogen-Bossche, Behelsende alle de Baronijen, Heerlijkheden, Steden, Casteelen, Vlecken, Dorpen, Gehuchten.”

In dit boek (BHIC 1142/K390) valt op pagina 60/61 o.a. te lezen hetgeen hieronder in kopie en in een 'normaal' lettertype is weergegeven.

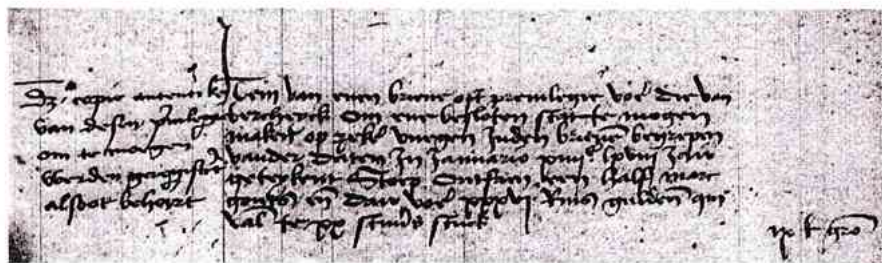
Bergheyck, eertijts genoemt Eyck ofte Eyckenberch, Hertogh Carel van Bourgongien / geseyt de Stoute / heeft die van Bergheyck anno 1468: toeghestaen van het Dorp een Stadt te maecten / ende die met Doorten / Wallen ende Vesten te stercken / ende gaf haer macht uyt eenighe schattingen daer toe de middelen te vinden / doch is daer van niet geboden / ende is nu Bergheyck een Stadt sonder Wallen en Vesten / ende voert in sijn Wapen een Bourgondische Schilt aen eenen Eyck hanghende / daer S. Pieter opstaet met dit opschrift : *Sigillum Scabinorum Villae de Bergheyck*. 't Zegel der Schepenen der Stede Bergheyck.

*“Bergheyck, eertijts genoemt Eyck ofte Eyckenberch. Hertogh Carel van Bourgongien / geseyt de Stoute / heeft die van Bergheyck anno 1468 toeghestaen van het Dorp een Stadt te maecten / ende die met Poorten / Wallen ende Vesten te stercken / ende gaf haer macht uyt eenighe schattingen daer toe de middelen te vinden / doch is daer van niet geworden / ende is nu Bergheyck een Stadt sonder Wallen en Vesten / ende voert in sijn Wapen een Bourgondische Schilt aen eenen Eyck hanghende / daer S. Pieter bijstaet met dit opschrift: *Sigillum Scabinorum Villae de Bergheyck*. 't Zegel der Schepenen der Stede Bergheyck.”*

Samengevat: 540 jaar geleden kreeg Bergeijk de kans geboden om tot een 'echte' stad uit te groeien, maar heeft deze kans niet willen aangrijpen. Daarnaast kreeg Bergeijk het recht om in zijn zegel het wapen van Karel de Stoute te gaan voeren. Maar geschiedde dit alles wel in 1468? Bij het bestuderen van de door Henk Beijers uit Vught (dagelijks actief in het BHIC) ontsloten *“Rekenkamer Delen – Rekeningen der Audienciers”* (berustende in het Algemeen Rijksarchief te Brussel en in fichevorm

aanwezig in het BHIC) moeten we constateren, dat het ‘heugelijke’ feit van de stadsrechtenverlening toch een ‘normaal’ jaar later geplaatst dient te worden dan dat tot nu toe algemeen werd aangenomen. Waarom ik deze mening ben toegedaan, ligt in de eenvoudige constatering dat onze regio ten tijde van de uitgave van Jan van Oudenhoven al een eeuw lang geen jaartelling meer in Paasstijl kende zoals die in 1468/’69 nog wel bestond.

Wat vertellen ons de originele teksten uit de “*Rekeningen Meester Jans Brugman*”? Ook hiertoe enkele kopieën en de door mij met behulp van enkele ‘deskundigen’ gemaakte transcripties van opname 7576 en 7586.

*“Item van enen brieve oft privilegie voer die van
bercheyck om ene besloten stat te mogen
maken op zek(ere) vuegen inden brieven begrepen
van der datem in januario xiiij C lxxvij jair
geteykent Stoep ontfraen een half marc
gouts ende dan voer xxxvj rins guldenen qui
val(et) te xx stuiv(ers) stuck*

ix l(ibra) gro(ten)

In de marge:

*D(e)z(e) (? c.q.) Debet copie autentike
van desen privilegie
om te moegen
werden geregistreert
alsoot behoirt”*

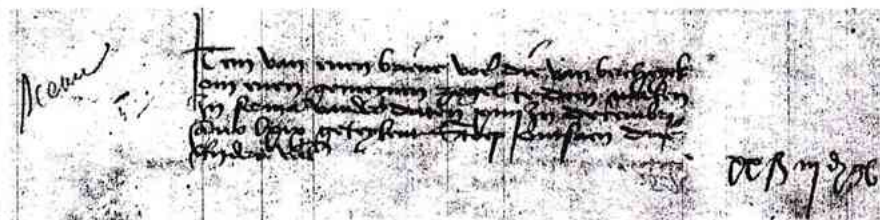
De hier genoemde datum, januari 1468, is, zoals gemeld, dus conform de Paasstijl. Volgens de Paasstijl (‘gallicanusstijl’) begon het nieuwe jaar met het feest van Pasen. Pas in de loop van 1575 werd deze in de Zuidelijke Nederlanden, met een ordonnantie van landvoogd Luis de Requesens

(1573-1576), door de thans nog in gebruik zijnde 1-januaristijl vervangen. (Op het Concilie van Trente werd daarenboven nog besloten om de Gregoriaanse kalender in te voeren, waardoor op 15 december 1582 ineens overgegaan moest worden naar 25 december 1582.)

Vertaald naar anno 2009 betekent dit, dat het dit jaar 540 jaar geleden is, dat Bergeijk heuse stadsrechten kreeg toebedeeld en wel in het jaar 1469 van onze jaartelling!

Bergeijk wordt in 1469 vereerd met het Bourgondische wapen

De geschiedenis van het bijzondere wapen van Bergeijk begint eveneens in het jaar 1469. Uit de hiervoor genoemde bron kopiëren en transcriberen we de navolgende tekst:

*“Item van ene brieve voer die van bercheyck
om enen gemeynen zegel te doen maeken
in forma van der daten xiiij in decembris
anno lxiij geteykent Stoep ontsaen drie
ryders val(et) xx s(chellingen) iij denarii g(root)”*

Sinds 24 december 1469 mag Bergeijk dus een eigen zegel gebruiken.

Uit de zegels die van de Schepenbank Bergeijk bewaard zijn gebleven blijkt (zoals ook Van Oudenhoven in 1670 vermeldde) dat de afbeelding op het zegel gelijk was aan het wapen van de Bourgondische vorst Karel de Stoute, hertog van Bourgondië, Brabant, Limburg en Vlaanderen. Jan Melssen, de alhier zeer bekende Brabantse heraldicus, noemt de jaren 1476 (gebruik bekend) en 1488 (Charters Riethoven nr.8) als oudste nog bestaande verwijzingen naar deze (nog altijd uitgedragen) relatie.

In de glasnegatievencollectie (toeg.nr. 534 / inv.nr. 335) van het BHIC bevindt zich het hierboven afgebeelde exemplaar. Het schild (met het randschrift 'Sigillum Scabinorum ville de Bergeyck') hangt aan een eikenboom en naast het schild staat Sint Pieter met één sleutel in zijn rechterhand. (foto Jan Melssen)

De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde argumenteerde in 1997, dat het wapen van Bergeijk “voor Noord-Brabant het enige relict is, dat binnen de heraldiek aan de Bourgondische hertogen herinnert en derhalve uniek is”. Daarover meer in de volgende uitgave.

Martien Veekens

Over Pieter Ecrevisse, en zijn beschrijving van de teuten (1844)

Het boek “De Teuten, Buitengaanders van de Kempen” dat in 1974 verscheen, bevat een bibliografie over de teuten (blz. 25). Hierin is Pieter Ecrevisse vermeld met zijn in 1844 verschenen boek “De Teuten” met de ondertitel “*eene zedenschets uit de XVIII eeuw*”.

Met een paar voetnoten wordt de auteur daar weggezet als een iemand die een geweldige hekel had aan de teuten omdat die hem in zijn maatschappelijke carrière voor de voeten zouden hebben gelopen. En hij daarom zijn wrok uitwerkte in het boek. Over de inhoud van het boek wordt echter met geen woord gerept, laat staan over de passages die tot die kritische kanttekeningen hebben geleid.

Hoe dan ook: de wieg van Pieter Ecrevisse (1804-1879) stond in Obbicht (bij Sittard). Hij studeerde af in de rechten, was jarenlang leraar, stelde zich beschikbaar als gemeenteraadlid, werd zelfs provincieraadslid en eindigde zijn carrière als vredesrechter te Eeklo (Oost-Vlaanderen).

Daarnaast was hij literair actief zowel in verenigingen en als schrijver van novellen en historische verhalen. Hij was in zijn tijd een schrijver met hoog aanzien.

In zijn boek legt hij bij wijze van introductie een link tussen de bokkenrijders en de teuten. En dan heeft hij het niet over haarteuten of koperteuten, *maar zwervende kooplieden, die met hunne wandelende winkels vlekken, dorpen, zelfs kleine steden afreisden, om aen de huizen hunne waren te koop te veilen, die zy grootendeels uit Antwerpen en Turnhout trokken.*

De schrijver situeert zijn verhaal in 1786, dus bijna 60 jaar terug in zijn tijd, maar hij gaat ervan uit dat *de lezer die met de Limburgsche leefwyze van dien tijd een weinig bekend is* en dus wel begrijpt op welk volk hij doelt. Het uiterlijk voorkomen van die marskramers zal de lezer daarom niet vreemd zijn geweest:

Hun kleding bestond in toegeregen schoenen, een paer knoopkousen die van de knien tot op de voeten afdaelden, zwarte baeijen broeken, onder de knien met een paer stalen gespen vastgehecht, dikke lakenen buizen, pluizen ondervesten en over dit alles blauwe kielen en hoeden met gewaste doek overtrokken.

Ze hadden zich dus warm ingepakt, en dat was ook nodig, want ... *De eerste van wintermaend des jaren 1786, was eene afgryselijke dag: zwarte*

wolken werden by een noordwestelyken stormwind door de lucht gedreven ... Hagelsteen en afwisselend eene soort van sneeuwregen vlogen door het ruim, doorzweepten het gezigt...

Van hun koopwaar geeft de schrijver een gedetailleerde beschrijving: *Aen twee lederen riemen, over de schouders en onder den arm doorgaende, droegen zy op den rug elk een pak dat een soort van vierkant kasken verbeeldde: uit houten latjes tot eenen raem gevormd, kon het een tamelyk wel voorzienen winkel bevatten. Er waren hoogsels voor kousen, doeken, dekens, sitsen, katoenen drydraed, baei en gestreepten tirtei voor vrouwenrokken; het garen en lint besloeg maer eene kleine plaets. Die pakken waren zorgvuldig omwonden met een ondoordringbaer dekkleed.*

Lezen we hier een beschrijving van een textielteut?

Het aardige van het verhaal is ook dat het zich min of meer in onze omgeving afspeelt. Van de drie hoofdrolspelers is de eerste afkomstig van Overpelt. Hij was te paard op weg naar Stramproij. De twee andere zijn de hiervoor beschreven marskramers, afkomstig van *Valkensweert*, die gingen met hun handelswaar ook richting Stamproij, maar dan te voet.

Ad Tilborghs

Ooit van een teutendoopsel gehoord?

De twee marskramers uit *Valkensweert* worden voorgesteld als gebroeders: *Hubert en Servaes Siemen* (Hubertus en Servatius, zonen van Sijmon). Hun roepnamen waren resp. Bert en Voos, maar niet bij de teuten onderling. Bij de teuten kregen ze bijnamen, *onmiddelyk achter den eersten togt gegeven, welken de teuten, half spottende, half ernstig, het teutendoopsel noemden. Die namen drukten meest altyd de wyze uit, waerop zich de dopeling had gedragen. Bert kreeg daerom den bijnaem van Waeghaels; Voos, dien van Slim.*

De oudste foto's van 'groot' Bergeijk

Wil van Ham

De Fransman Louis Daguerre maakt in 1837 voor het eerst een foto die mooi scherp en goedgelijkend is. Fotograferen was een moeilijke en niet ongevaarlijke bezigheid. Vooral het ontwikkelen met kwikdamp was niet zo gezond.

Pas als in 1888 Kodak de rolfilm op de markt brengt, kan een breder publiek met de fotografie kennis maken.

De oudste, gedateerde foto in Nederland⁴ is deze afbeelding van Henri Vriesendorp (1804-1864) uit Dordrecht. Vriesendorp was een Duitse immigrant, die in Dordrecht een suikerbakkersfirma had opgezet.

Achter op de foto staat de datum 26 juli 1842. In die tijd waren er twee Franse fotografen in de stad.

Belangstellenden konden naar Hotel Bellevue gaan om zich daar voor tien gulden te laten portretteren.

De eerste foto's in onze regio

Met het boek 'Kempische boeren en Vlaamse Vissers' hebben Cor van der

Heijden en Gerard Rooijmakers een groot aantal foto's ontsloten, die rond 1885 gemaakt zijn. De foto's tonen vooral het gewone boerenleven en zijn gemaakt door de Belgische kunstschilders Victor de Buck (1855-1914) en Hubert Gindra (1862-1938).

De Buck en Gindra tonen het gewone leven van alledag en geven voor het

eerst een 'levensecht' beeld van het leven en werken van de eenvoudige Kempische boerenbevolking. Allemaal vanuit Bladel en omgeving. De totale collectie bestaat uit 222 opnamen, waarvan het merendeel (210) door De Buck gemaakt is. De collectie is overgedragen aan het Regionaal Historisch Centrum in Eindhoven (RHC).

⁴ De NRC Handelsblad van 2 juni 2007 meldt de ontdekking van deze foto door fotograafspecialist Saskia Asser.

Johan Baken

Voor onze contreien is vooral de ‘collectie Baken’ van het RHC van belang. Johannes Antonius Baken (geboren in Westerhoven op 11 mei 1884) was de fotograaf van deze foto's in het Eindhovenens archief. Hij was burgemeester van Borkel en Schaft (1911-1934), van Riethoven (1918-1941) en tenslotte ook van Westerhoven (1917-1941).

Het zelfportret is gemaakt in 1910. Johan Baken was de zoon van Joseph Baken (geboren in Westerhoven op 11 mei 1844), die van 1874 tot 1917 ook

burgemeester van Westerhoven was. De foto van zijn vader is ook uit 1910.

Zo heeft Johan Baken de eeuwenoude watermolen van Westerhoven verschillende keren op de foto gezet. De collectie Baken is een belangrijke bron voor de werkgroep ‘Oude foto’s en verhalen’⁵ van de Heemkundekring bij de voorbereiding van het fotoboek ‘Op zoek naar vruuger’. Maar we houden ons natuurlijke aanbevelen voor tips naar mogelijk nog meer beeldmateriaal.

⁵ De werkgroep bestaat uit Jacques Mandigers, Zephyrien van Aken, Gerard de Brouwer en Wil van Ham.

De eerste ansichtkaarten

Begin van de twintigste eeuw is de ansichtkaart behoorlijk populair. Voor het eerst zijn de afbeeldingen van foto's ook voor de gewone mens betaalbaar en het is een leuke attentie om op te sturen als je ergens op vakantie bent. Voor ons zijn met name de foto's van Jan Bijnen (1874-1959) uit Waalre van belang. Bijnen was een van de eerste professionele fotografen in onze regio. De collectie, die vorig jaar is ondergebracht in de Brabant-Collectie van de Universiteit van Tilburg, bestaat uit 500 glasplaten, foto's en prentbriefkaarten. Als fotograaf was hij vooral actief in de periode van

1900 tot 1920.

Links het oude huis van De Leijer (de Sik) en rechts achter bomen van de markt zien we nog een glimp van het Pankenhuis. Rechts zien we de palen van het elektriciteitsnetwerk, dat begin van de jaren twintig is aangelegd.

Dit is een van de vele foto's, die Jan Bijnen in Bergeijk – met de kamera achter op de fiets – op de gevoelige plaat heeft vastgelegd.

Een andere specialiteit uit deze tijd is de hiernaast opgenomen 'Carte de Visite' met het zelfportret van Jan Bijnen.

De eerste jaren deed Bijnen alles zelf: fotograferen, drukken en uitgeven. Daarbij gebruikte hij firmanamen als 'Photogr. Kunsthandel J. Bijnen' en 'Prentbriefkaarthandel Veni, Vidi, Vici'. Later beperkte hij zich tot het maken van de foto's en liet hij de productie van de prentbriefkaarten over aan de wereldberoemde prentbriefkaartenfirma Dr. Trenkler & Co te Leipzig. De prentbriefkaarten verkocht hij in zijn eigen winkel in Waalre en via allerlei lokale afnemers.

De eerste plaatselijke fotograven

De allereerste foto's van de 'Echo der Kempen'⁶ laten zien dat geleidelijk ook de 'vermogende' Bergeijkenaar de kans greep om een kamera aan te schaffen en daarmee ook het dorp te fotograferen. Zo maakt kapelaan Maassen op 2 mei 1910 foto's bij de viering van het gouden jubileum bij het Sint Jorisgilde van de oude schoolmeester Stephanus Aarts. De foto's van de harmonie en het gilde worden geplaatst in de Katholieke Illustratie. Heel mooie foto's maakte ook Jan van Vonderen zoals hij een kiekje maakte van de harmonie op de bolderkar van Frans van Gompel.

Dokter Hoyneck van Papendrecht – zelf president van de fanfare – neemt zijn toestel mee naar Nijnsel, waar de Bergeijkenaren het feest van de Kerkelijke Fanfare Sint Anthonius in 1927 mee opluisteren. Voor mij een heel bijzonder portret, want hier zie ik een van de weinige foto's van mijn grootvader Wil Loos, die nog in hetzelfde jaar gestorven is.

Maar dan zijn we in de tijd gekomen van de foto's in de oude margarine-doos bij de oudjes op zolder. In het begin vaak nog opgenomen in een

⁶ Koninklijke Harmonie Echo der Kempen, 't Hermenieke van Bergeijk, Johan Biemans.

klassieke studio van de fotograaf in de stad. Maar ook veel fotomateriaal van de doorwinterde amateurfotograaf in opkomst, waarvan er in elke familie wel een paar te vinden zijn.

D'n trein van Bergeijk

Een cynisch spreekwoord luidt: Je loopt nog eens van geluk onder den trein. Veel mensen weten niet dat dit vroeger in Bergeijk mogelijk was. Er liep vroeger een treintje in Bergeijk al stelde het niet veel voor en was het alleen bestemd voor het vervoer op een afgesloten timmerwerf. In de Kerkstraat tegenover de Beatrix school stond vroeger een timmerwerkplaats van Franske Franken. Later werd deze werkplaats ingericht als weverij en was het eigendom van weverij de Ploeg.

Toen het niet al te best ging met de Ploeg (in oorlogstijd) werden hier wasknijpers en speelgoed gemaakt. Nadat de Ploeg verhuisde naar een andere locatie werd de werkplaats eigendom van de toenmalige stoomzuivelfabriek Sint Bernardus. De exacte ligging was tussen de woningen van de Familie Loos (vroeger Jansen) en het pand waarin taxi Verhoeven was gevestigd.

Hier werden in het verleden kistjes en pallets vervaardigd voor de zuivelfabriek. Deze houtproducten gingen de gehele wereld rond van Thailand en het midden oosten tot in alle uithoeken van Nederland. Het beroemde "Jacky"⁷ kistje werd hier in de beginjaren gemaakt, en de pallets werden gebruikt voor de opslag en vervoer van producten. Later werd de werkplaats en het terrein gebruikt voor het repareren van de laadvloeren van vrachtwagens.

Het spoor was maar een kleine 100 meter lang en bestond uit het zogenoemde smalspoor. Bij de aanvoer van hout werden aan de voorzijde de vrachten hout gelost op platte wagons die het hout verder transporteerden naar de loodsen die achter op het terrein stonden. In het midden lag een

Het fabriekje naast de woning

⁷ Voor de koffiemelk van " 't Stoom"

wissel waardoor het ook mogelijk was om het zogenoemde stookhok te bereiken. Hier werd het afvalhout dat vrijkwam bij reparaties verbrand. In het pand van de familie Loos woonde vroeger de fietsenmaker Peer van Hoof en Zn. Het huis had dan ook 2 voordeuren wat op de oude foto nog te zien is. De linkerdeur gaf toegang tot de werkplaats en showroom. Het huis aan de rechtse zijde was vroeger eigendom van de stoomzuivelfabriek en hier werd lange tijd personeel in gehuisvest.

Gerard de Brouwer

't Teutenhuis Domineestr. 8a Bergeijk

Toeristisch centrum met VVV, Eicha museum en Heemkring-Teutenkamer.

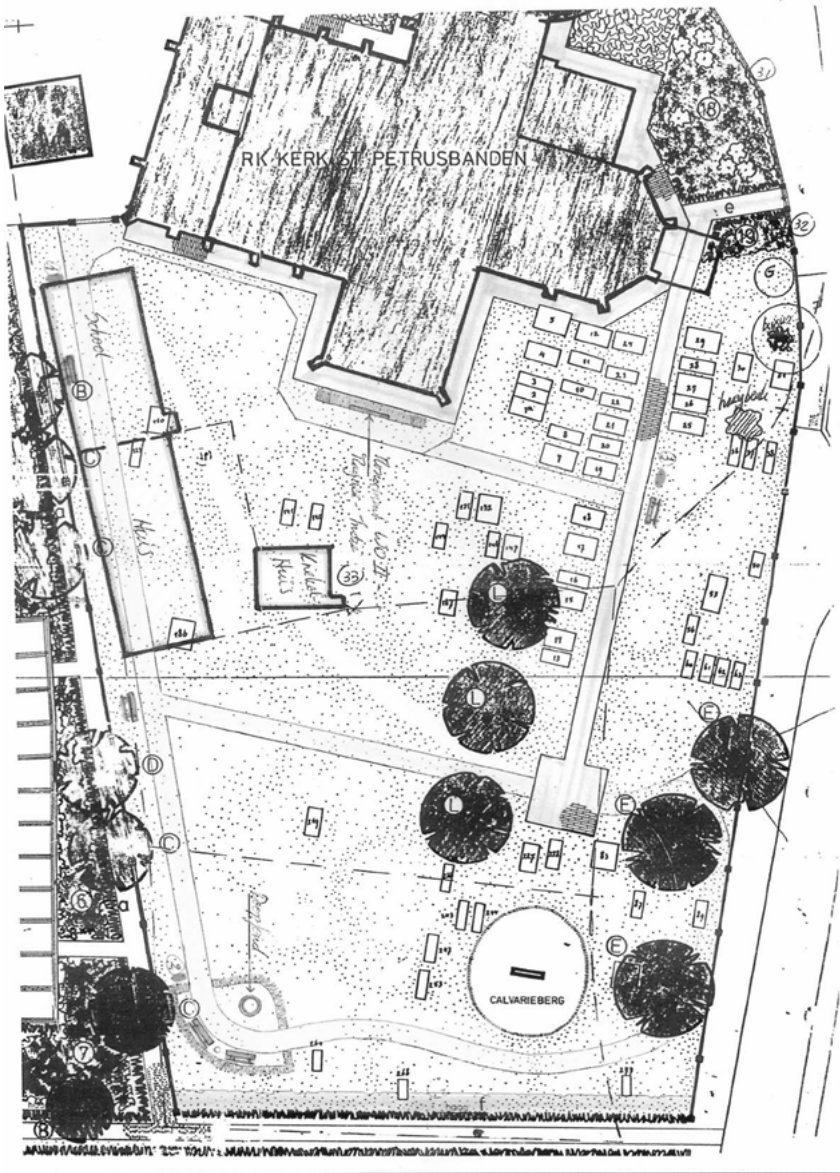
Dat alles in het voorste gedeelte:

`In de stal van Toon van Karel Lamm`, zeggen ze in Bergeijk.

Die stal is dan wel wat veranderd, dat kun je wel zeggen als je de foto van de VVV ziet.

Wim v Dooremolen

Als vervolg op het artikel `Het oude kerkhof van Bergeijk 't Hof`
in Keersopper 13, p 6, staat hierboven de huidige fase van het plan.....
Wordt vervolgd.

Jaap Bussing

